

Marjan Bevk, Ljubljana, Slovenija

Bogaćenje kazališnog užitka

Hrvatska komedija na slovenskim pozornicama u drugoj polovini dvadesetoga stoljeća

U traganju kako početi ovaj referat odlučio sam početi ga sjećanjem. Sjećanjem na kazališnu predstavu koja se kao prvi kamenčić kazališnog mozaika našla u mojem kazališnom pamćenju. Radi se o predstavi *Boter Andraž*, koju su izveli amateri jednog malo većeg sela od moga maloga sela - u Bovcu daleke 1959. godine. Bio je to moj prvi susret s ozbiljnijim kazalištem, prvi susret s hrvatskom komedijom i prvi susret s Marinom Držićem. *Boter Andraž* je naslov jezične adaptacije Dunda Maroja, dakako Fotezove varijante. Bilo je to tada za mene čudo nad čudima u tekstualnom smislu, kazališnom činu s kostimima iz nekog drugog svijeta.

Drugi ozbiljniji susret s hrvatskom komedijom dogodio mi se na Akademiji za gledališče u Ljubljani gdje nam je vrsni teatrolog Filip Kumbatović s velikim entuzijazmom i poštovanjem predavao o dubrovačkoj kazališnoj baštini, o autorima prije Držića; o samom velikom Marinu pa sve do vrsnih i jedinstvenih dubrovačkih prerada Molièreovih komedija koje je za tisak priredio Mirko Deanović.

Da se nakon Drugog svjetskog rata baš *Dundo Maroje* našao na repertoaru slovenskih profesionalnih kazališta kao prvi hrvatski komediograf nije ni čudo kad pogledamo koja su ga dva kazališta izvela. Premijera je bila 19.4.1952. u Slovenskem narodnem gledališču u Trstu, gradu uz more, koji su Slovenci nesretno izgu-

bili i koji je u pedesetim godinama za Slovence još uvijek bio tužno sjećanje na Slobodni Trst ili "Trst je naš". Uvijek slobodni Dubrovnik - izgubljeni slobodni Trst, a nasuprot njima korupcijski Rim: prava komedija u pravo doba na pravom mjestu. Igrali su jezičnu varijantu Mirka Mahniča, u režiji Modesta Sancina i pod originalnim naslovom. Druga izvedba *Dunda* pod naslovom *Boter Andraž* u jezičnoj varijanti Mirka Rupla i režiji Srečka Tiča bila je u Gledališču Slovenskega primorja u Kopru 23.11.1955. i to na otvorenom - na trgu ispred poznate "Lodgie". Ova Ruplova jezična adaptacija u dijalekt slovenskog Primorja postala je pravi hit i na amaterskim pozornicama Slovenije, a i u nekim profesionalnim kazalištima gdje se mijenjala s Mahničevom priredbom sve do devedesetih godina. Tu treba izdvojiti predstave rađene po Mahničevoj inačici u SLG Celje 1.10.1958. te u SNG - Drama Maribor, 20.10.1964. Za njih je kritika ustvrdila da su se nevjerojatno mučile sa stilom koji je u izrazu bio jako tvrd. Komičnu lakoću predstavljaju dosta banalnim sredstvima nalik glumatanju, a ne finoćom i mekoćom ritma. Moje mišljenje je da je tome vjerojatno pridonio i dosta neokretan jezični prijepis. Iz ovoga razdoblja treba još spomenuti predstavu *Boter Andraž* u ljubljanskoj Drami 7.1.1978. u režiji Marija Uršiča, koji dolazi iz Trsta gdje se susretao s Goldonijem (na pozornici), a i jezik mu je bio domaći u svim ele-

mentima ritma i komičnih preokreta. Zato je i predstava, uz normalno izvrsnu glumačku podjelu, imala drukčiji temperament nego druge izvedbe.

Da smo mi Slovenci imali (a mislim da još imamo) velikih poteškoća s prijevodom osobito komedija bogatih jezičnim ritmom i temperamentom u slovenski govorni idiom dokazuje i velik broj baš jezičnih priređivača Držičeve komedije. U devedesetim godinama pojavile su se dvije izvedbe i u obje se traži novi priređivač. Rupla i Mahničič nam je dosta. Premijera je u MGL 2.10.1990. u režiji Radoslava Zlatana Dorića. Jezičnu preradu napravio je poznati slovenski pjesnik i komediograf Ervin Fritz, kojeg odlikuje baš melodika riječi. Kao što bilježi i kritika tu glumci i redatelj nisu imali većih poteškoća. Ali koncept predstave bio je napraviti mjuzikl uz glazbu Đele Jusića, a tekst za pjesme napisao je Stijepo Stražičić. I tu dolazi do bitne nesuglasice: melodika govornog teksta i melodika pjevanoga teksta kao da su iz različitih kazališta; glumačka interpretacija govornoga teksta i pjevanje songova kao da su različitih umjetničkih nivoa. (Kritičarka Rapa Šuklje zapisala je *da glumci unatoč želji da svoje pjevačke nedostatke prikažu kao komični element svoje uloge, još više prave raskorak između pjevačkog i igranog dijela predstave.*) Ništa bolje nije prošla predstava *Dunda* 1996. u SLG Celje u režiji Ivica Kunčevića i novom prijevodu Andreja Arka. Predstava se igrala na prostoru lapidarij muzeja. U Kopru na PPF se također izvodila vani. Kako pišu kritičari, predstava se donekle izgubila u ideji čarobnjaštva koji redatelj uvodi već u prologu, a poslije previše (uz pomoć dramaturga Petra Brečića) optereti čitavu predstavu.

Gledajući repertoare slovenskih kazališta vidimo da se od starih hrvatskih komediografa u Sloveniji igrao jedino Držić i to najviše *Dundo Maroje* s kojim su priređivači imali ozbiljnih

jezičnih poteškoća - kako pronaći adekvatnu jezičnu formu koja bi slovenskim, inače vrsnim glumcima (u ulozi Pometa i Dunda pojavljivali su se prvaci određenih kazališta) omogućila da u potpunosti razviju svoj glumački temperament.

Još dva Držičeva teksta igrana su u tom razdoblju na slovenskim pozornicama: *Skopuh* (Škrtac) u PDG Nova Gorica 9.9.1982. u režiji R. Z. Dorića i prijevodu Darija Bratoša, što je bila i slovenska praiizvedba u MGL 24.1.1959. u režiji Jožeta Tirana. Te predstave nisu ostavile veliki kazališni trag pa se nijedan tekst više ni ne pojavljuje na slovenskim pozornicama. Moramo konstatirati da je *Dundo* imao puno izvedbi na amaterskim pozornicama Slovenije i to s velikim uspjehom, osobito u Ruplovoj jezičnoj varijanti koja omogućuje neposredniju glumu.

Kao prvi suvremeni - živi hrvatski komediograf na slovenskim se pozornicama pojavljuje Fadil Hadžić s premijerom *Naručene komedije* (Naručene komedije) u MGL 4.10.1974. u prijevodu Tite Simoniti i u režiji Dušana Mlakarja. Ovu predstavu odlikuje odlična glumačka podjela koja je lansirala vrsnog komičara Janeza Škofa st., koji se pojavljuje i u *Državnom lopovu* u režiji Iztoka Toryja u Kranju dok je to kazalište imalo još status amaterskog teatra, ali se baš s ovakvim predstavama - aktualnim i suvremenim i profesionalnim glumcima polako probijao do ponovne profesionalizacije. Hadžić se pojavio na slovenskoj sceni kao veliko osvježanje u repertoarnom a pogotovo tematskom smislu. Dodirivanje aktualnih tema i problema otvorilo je slovenskom glumištu, a pogotovo publici, oslobađanje od društvenih i socijalnih tabua. Hadžićeva *Centrala* igrala se 28.12.1977. u SNG Maribor i 17.3. sljedeće godine u PDG Nova Gorica. Te su predstave obišle najmanja mjesta Slovenije. Amatersko kazalište Šentjakobsko gledališče iz Ljubljane postalo je u

neku ruku slovenski dom Hadžičeve komedio-grafske poetike, i zato nije ni čudo što je ovo kazalište baš za svoju 70-godišnjicu postojanja izvelo njegovog *Ministrovog sina*. Poslije nekoliko godina polupraznih dvorana, ova predstava opet puni sjedala. I ne zaboravimo, ovo amatersko kazalište za mlade je glumce predškola za odlazak na Akademiju.

Hadžić je u stvari pripremio i otvorio slovensko glumište i publiku za dolazak drugog aktualnog i živog hrvatskog komediografa Ivu Brešana, koji u prvoj polovini osamdesetih dominira slovenskom scenom kao domaći - jugoslavenski autor. Dogodilo se čak i to - slovenskom glumištu i Brešanu - Slovenci dobivaju praizvedbe njegova teksta *Hudič na filozofski fakulteti* (Nečastivi na filozofskom fakultetu), a Brešanov tekst je konačno doživio svoj kazališni križ. Dogodilo se to u MGL 7.10.1982. u prijevodu Francija Zagoričnika i režiji Žarka Petana, koju kritičar Andrej Inkret definira kao predstavu "mračne komedije s temom političke groteske". Te 1982. godine samo dan prije premijere *Nečastivog* dogodila se premijera SNG Maribor - Brešanova *Hamleta iz sela Mrduša Donja* u prijevodu i adaptaciji Toneta Partljiča pod naslovom *Predstava Hamleta u Spodnjem Grabonošu* u režiji Želimira Mesarića. Mariborski glumci odigrali su tu premijeru u Cankarjevu domu u Ljubljani, nekoliko metara od MGL-a. Dok se *Hamlet* uz pomoć Cankara premijerno znojio samo iza ugla, *Nečastivi* se upustio u generalku s partijskim sekretarom... da nam je samo znati gdje se tada skrivao autor! Obje predstave dobile su velik publicitet u medijima i kod kritičara. Publika je navalila na obje predstave. Pogotovo su se ponosili *Mariborčani* s *Hamletom* koji je u izvrsnoj lokaliziranoj jezičnoj adaptaciji ostao "samo" njihov - ne ljubljanski, tako da je publika dolazila u Cankarjev dom iz Maribora autobusima, i po

riječima Toneta Partljiča svaku večer "okupirala" CD i uprizorila prave štajerske noći. (Dvorana mariborske Drame bila je tada u fazi adaptacije.)

Brešana je inače slovenska publika upoznala na premijeri njegova teksta *Smrt predsjednika hišnega sveta* (Smrt predsjednika kućnog savjeta) 25.10.1979. u MGL u prijevodu Francija Zagoričnika i režiji Boža Šprajca. Već ova predstava nagovijestila je da su Brešan, slovensko glumište i slovenska publika stvorili pakt daljnje suradnje. Posljednje dvije predstave *Slavnostna večerja v pogrebnem zavodu* (Svečana večera u pogrebnom poduzeću), 31.5.1985. u SLG Celje i *Hydrocentrala v Suhem Dolu* (Hydrocentrala u Suhom dolu) 8.4.1986. u MGL dokazale su da je Ivo Brešan postao autor slovenske publike, a i kritički zapisi uvijek su tim predstavama davali prave dramaturško-teatrološke rasprave. Brešan se tako jako dobro snašao na slovenskim pozornicama i u dobrih pet godina ostavio upečatljiv komedijski trag.

Kad danas pogledamo mjesto Fadila Hadžića i Ive Brešana na slovenskim pozornicama, možemo sa sigurnošću reći da su donijeli neki novi vjetar u kazališni život Slovenije, vjetar koji je bio domaći, prepoznatljiv i koji je malo promiješao i obogatio stil glume, režije a što je po mojem mišljenju najbitnije, dramaturški pristup suvremenim, aktualnim temama postao je životniji, tolerantniji konačno, i slovenski autori su se smjelije upustili u komedijski i groteskni žanr (Tone Partljič). Možemo konstatirati da nam je Hadžić donio suvremenu komediju i satiru, a Brešan suvremenu grotesku.

U drugoj polovici sedamdesetih godina valja spomenuti i predstave prema tekstovima Milana Grgića koje nisu ostavile neki veliki dojam ni kod publike a ni kod kritike: *Jimmy odjaha* (Đimi odlazi), 21.5.1976. u SNG Mari-

bor u prijevodu Topneta Partljiča i režiji Vladimira Gérića; *Visoko pritljiče* (Visoko prizemlje) 23.12.1977. u SNG Maribor u prijevodu Toneta Partljiča i režiji Voje Soldatovića.

Raspad Jugoslavije. Dvije nove suverene države. Hrvatska i Slovenija. Dok su se u bivšoj zajedničkoj državi tekstovi autora iz drugih republika uprizorivali u službenim institucionalnim kazalištima, u samostalnoj državi odjednom tamo više nije bilo mjesta autorima, posebice komediografima iz bivše YU. To je vjerojatno u neku ruku bilo i dobro za otvaranje prostora izvaninstitucionalnoj sceni. Kazališni stvaratelji počeli su se okupljati oko projekta, bez financijske potpore Ministarstva kulture i drugih kulturnih institucija.

I tu uskače novi val hrvatskih komediografa - u našem slučaju Miro Gavran. Prvi tekst - hrvatska komedija - uprizoren u samostalnoj Sloveniji je *Mož moje žene* (Muž moje žene), koji premijerno igraju 23.12.1992, kao grupa Moje kazalište, glumci Ivo Ban i Iztok Valič u prijevodu Amande Valič i režiji Marjana Bevka. Ova predstava po mnogočemu je značajan čin. Ona je pokrenula kazališno slobodno stvaralaštvo pogotovo na području komedije, jer je još uvijek živa, jer se financira samo od prodanih karata, jer je pokazala da se oko dobrog projekta mogu okupiti i vrhunski kazališni ljudi kao što je prvak SNG Drame iz Ljubljane Ivo Ban, a ne kao što se do tada mislilo: samo oni koji nemaju nigdje drugdje stvarati. Ova je predstava pokrenula još nešto: omogućila je u malim kazališnim dvoranama na selu i u provinciji gledanje kvalitetne predstave s kvalitetnim glumcima. Ova predstava igrana je više od 250 puta, čak i u Italiji i Austriji za slovensku manjinu. Postala je prava narodna-ljudska, u pravom smislu te riječi. Kritičari su u početku s dosta skepse i čak odbijanja gledali na pothvat. Kao,

nije to visoka estetika, pa to je lako odigrati... tipičan apriorni negativni odnos prema komediji. No, život predstave ne određuje kritika nego publika i u ŠB kulturnom domu gdje predstava ima domicil, krenulo se s komediografskim abonomanom - svake sezone šest najboljih komedija. Što je najbitnije, prije nekoliko godina festival Komedija pokrenut je u Celju, gdje se o komediografiji raspravlja "na nivou", kako kažu neki kritičari. Čak se raspisuju i natječaji za najbolje napisane komedije, što, recimo, prije nekoliko godina nije bilo moguće ni u snu.

A ekipa i Miro Gavran nisu ostali samo tu nego je grupa Moje gledalište 20.3. 1997. premijerno uprizorila Gavranov tekst *Iščem moža s kulturo srca* (Traži se novi suprug) u prijevodu Irene Prosen, koja je ulogom u toj predstavi slavila i 40 godina umjetničkog rada. Režirao je Marjan Bevk, koji je 1999. režirao i *Ljubimec najine žene* (Povratak muža moje žene) isto Mire Gavrana kao nastavak *Muža moje žene* i sada se obje predstave igraju kao jedna velika komedija. U njoj sudjeluje i članica Drame iz Ljubljane Zvezdana Mlakar.

Ove predstave Gavranovih komedija pokrenule su ponovno otvaranje slovenskog kazališnog tržišta za hrvatske komediografe. Već sam spomenuo Hadžićeva *Ministrovog sina*, a 6. 10. 2000. bila je u SNG - Drama Maribor premijera komedije *Cinco in Marinko* Mate Matišića u prijevodu Metke Damjan i režiji Želimira Oreškovića. Predstava koja je uspjela odličnom režijom i glumom izvrsnih glumaca Vlade Novaka i Alojza Sveteta, tematiku tipičnu za hrvatsku političku scenu prenijeti na najljudskiji način mariborskoj publici.

Ovime sam htio dati svoje viđenje mjesta hrvatske komedije u očima stvaratelja i publike u Sloveniji i njezin doprinos bogaćenju kazališnog, stvaralačkog i gledateljskog užitka.